Tieqa fuq l-Ambjent (10)

Siġar u Arbuxelli fit-toroq ta' Għawdex (4)

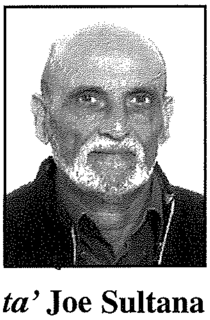

***kitba u ritratti ta'* Joe Sultana**

F'dan ir-raba' u l-aħħar artiklu minn din is-sensiela se nagħti daqqa t'għajn lejn erba' speċi oħra ta' arbuxelli u siġar li jsebbħu t-toroq t'Għawdex u l-inħawi li ngħixu fihom. Waħda minn dawn, l-**Oleandru**, hija komuni u mxerrda sewwa fit-toroq u l-pjazez t'Għawdex. Kieku jkolli nsemmi fejn tinstab tikber, nimla' paġna sħiħa għax kważi tinstab fl-irħula kollha speċjalment fit-toroq li jwassluk sa truf tagħhom.

Arbuxell ta' l-Oleandru; mijiet minnhom isebbħu t-toroq f'Għawdex

Il-pajjiżi oriġinali tal-**Oleandru** (l-isem xjentifiku: *Nerium oleander* – bl-Ingliż *Oleander*, *Rosebay* jew *Rose Laurel*) huma l-Ġappun u l-pajjiżi tar-reġjun tal-Mediterran u tal-Afrika. Dan l-arbuxell kbir, li wieħed jista' jiżbru biex maż-żmien jieħu forma ta' siġra, kif hemm fix-Xagħra u fin-Nadur, jgħola minn tlett sa ħames metri. Iħaddar is-sena kollha u jwarrad fis-sajf. Il-weraq li jitwal sa ħmistax-il ċentimetru, huwa aħdar skur u jleqq, bil-vina tan-nofs bajdanija. Il-kulur tal-fjuri jvarja ħafna skont il-varjetà kif imnissla bil-kultivazzjoni. Hemm ta' kulur vjola, roża, safrani jew abjad. Il-fjuri jistgħu jkunu sempliċi u singli jew inkella doppji u folti skont il-varjetà. Meta l-fjuri jinxfu jibqa' l-miżwet żgħir b'ħafna żerriegħa muswafa. L-**Oleandru** jiflaħ ħafna għall-inxufija minħabba l-kwalità ta' weraq kemxejn iebes li għandu.

Il-fjuri ta' l-Oleandru

Iżda ta' min iżomm f'moħħu li kemm iz-zokk, kif ukoll il-weraq u l-fjuri huma velenużi ħafna.

Jekk wieħed jgħaddi mit-triq f'Tal-Barmil, quddiem iċ-ċimiterji tax-Xewkija u tar-Rabat, jara sensiela ta' arbuxelli żgħar ħodor fis-*centre strip* matul it-triq. Għall-aħħar ta' Mejju u f'Ġunju dawn il-pjanti jibdew ikabbru zkuk ftit itwal u fit-tarf toħroġ fjura qisha xewka vjola. Din ix-xitla hija **Widnet il-Baħar**, li fl-1971 ġiet stabbilita bħala l-pjanta nazzjonali ta' Malta. Din hija pjanta endemika tal-Gżejjer Maltin u fis-selvaġġ ma tikber imkien iżjed fid-dinja, għalkemm tinstab ikkultivata f'diversi ġonna botaniċi f'ħafna pajjiżi. Ħaġa kurjuża huwa l-fatt li dan l-arbuxell żgħir jikber biss fil-Gżejjer Maltin fl-inħawi tan-nofsinhar, fix-xfar tas-sisien għolja li jgħatu għal fuq il-baħar. F'Għawdex fis-selvaġġ tikber fl-inħawi f'Ta' Ċenċ.

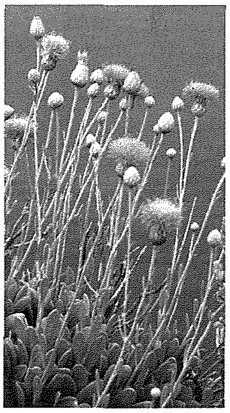

Il-fjuri u l-weraq ta' Widnet il-Baħar

L-ewwel isem xjentifiku li kellha kien *Centaurea spathulata*. Kien semmieha hekk Stefano Zerafa, mill-Għargħur, meta ddeskriviha l-ewwel darba fl-1827. Zerafa kien tabib xjenzat, awtur prolifiku, u professur tal-Mediċina, tal-Patoloġija, ta' l-Istorja Naturali u tal-Fiżjoloġija fl-Università ta' Malta. Minn dakinhar sallum il-botanisti li jistudjaw is-sistematika u r-regolamenti tal-klassifikazzjoni ta' l-ispeċi, bidlula isimha talinqas tlett darbiet. Fl-1975 tpoġġiet f'ġeneru ġdid *Palaeocyanus* li ċ-Ċek Josef Dostal, ħoloq partikolarment għal din l-ispeċi, u iżjed tard, fl-1999 tpoġġiet fil-ġeneru *Cheirolophus* mill-Ispanjol Alfonso Susanna, wara li għamel studju molekulari dwarha. Illum magħrufa bl-isem xjentifiku *Cheirolophus crassifolius*. L-isem bl-Ingliż huwa *Maltese Rock-centaury* għax fis-selvaġġ tikber biss

Widnet il-Baħar fit-triq quddiem iċ-Ċimiterji tax-Xewkija u r-Rabat

fil-blat fil-Gżejjer Maltin. Hija arbuxell perenni, jiġifieri jgħix għal numru ta' snin, b' weraq imlaħħmin u sempliċi, u rjus ta' fjuri vjola ċar.

Is-Siġra Taċ-Ċipress għandha konnessjoni maċ-ċimiterji għax fl-imgħoddi kienet l-iżjed siġra preferuta li titħawwel fihom, speċjalment dik il-varjetà li tgħola u ma tieħux ħafna wisa'. Minbarra hekk ma kienx hawn apprezzament għas-siġar li ma jagħmlux frott li jittiekel, u s-siġar ornamentali, ħlief f'xi ftit toroq prinċipali, kienu jitħawlu biss fil-ġonna pubbliċi u f'xi ċimiterji.

Siġar taċ-Ċipress f'Tal-Barmil, limiti tax-Xewkija. Tax-xellug varjetà piramidali u tal-lemin varjetà orizzontali

Hemm diversi speċi ta' **Siġar taċ-Ċipress**. Dik li tinstab fit-toroq t'Għawdex hija dik li xjentifikament jisimha *Cupressus sempervirens* (bl-Ingliż magħrufa l-iżjed bl-ismijiet *Mediterranean Cypress* jew *Common Cypress*). Din għandha żewġ varjetajiet; waħda tikber dritta, twila u folta (varjetà *horizontalis*) u l-oħra li tikber bil-friegħi miftuħin b'forma ta' piramida (varjetà *pyramidalis*). Mhux magħruf sewwa minn fejn is-Siġra taċ-Ċipress oriġinat, imma x'aktarx mir-reġjun Mediterranju Ewropew u/jew mill-Asja. Hija siġra li tħaddar is-sena kollha, b'zokk li għandu qoxra rqiqa griża u b'weraq li qishom qxur ħodor skuri. Il-frott tagħha (il-koni nisa) jinstabu fis-siġra matul is-sena kollha. Il-frotta tkun qisha boċċa griża fil-kannella b'minn għaxra sa tnax il-taqsima, li ġieli jinfetħu biex taqa' ż-żerriegħa u ġieli ma jinfetħu qatt. Is-Siġra taċ-Ċipress hija siġra ornamentali popolari ħafna u tinstab imxerrda fid-dinja kollha, iżda fl-Amerka t'Isfel, fl-Afrika u fi New Zealand titkabbar ħafna fi msaġar kbar għall-produzzjoni tal-injam. Titħawwel ukoll f'diversi pajjiżi, anke Malta, biex isservi ta' lqugħ u kenn mir-riħ għall-imsaġar tas-siġar tal-frott.

Il-frott (koni) u l-weraq tas-Siġra taċ-Ċipress

Siġra oħra li tħawlet f'diversi toroq u anke f'xi widien hija il-**Każwarina** (isem xjentifiku: *Casuarina equisetifolia*; bl-Ingliż: *Australian Beefwood* u *Australian-pine*, fost oħrajn). Ħafna nies jaħsbuha siġra tal-Prinjol, għax il-weraq għandu l-istess forma, qisu labar twil u rqiq. Tgħola ħafna anke sa 30 metru, u għandha friegħi twal u kemxejn irqaq, bit-truf milwija l-isfel. Tħaddar is-sena kollha imma l-kulur tal-weraq skur ħafna u jagħti fil-griż. Tiflaħ ħafna għall-inxufija u anke għall-imluħa, u tikber ukoll f'ħamrija fqira. Il-weraq tagħha fih kimika li ma tħallix speċi oħra jikbru u meta tistabbilixxi ruħha sewwa il-weraq li jaqa fl-art kważi jisterelizza l-ħamrija u ma jħalli xejn jikber.

Siġar tal-Każwarina qabel tidħol ir-Rabat mit-triq tax-Xagħra u n-Nadur

Din is-sensiela ta' erba' artikli tirreferi għal ftit mill-ħafna speċi ta' arbuxelli u siġar li jsebbħu t-toroq t'Għawdex. Kieku wieħed kellu jsemmi u jikteb dwar l-ispeċi kollha li nsibu jżejnu t-toroq u l-pjazez, kif ukoll il-faċċati tad-djar, kieku din is-sensiela ma kienet tispiċċa qatt. Il-ħsieb warajha kien li wieħed jibda jinnota l-varjetà kbira ta' siġar u arbuxelli dekorattivi, li l-biċċa l-kbira minnhom joriġinaw minn kull rokna tad-dinja. Ta' min isemmi li mhux l-ispeċi kollha huma addattati għall-klima u l-ħamrija ta' pajjiżna, u x'uħud minnhom, wara ftit żmien, ma jibqax fihom sura, bħal ngħidu aħna l-ispeċi tas-siġar tal-**Akaċja**, tal-**Ewkaliptus** u tal-**Każwarina**. Tajjeb għalhekk li kemm l-awtoritajiet inkarigati minn dan il-qasam biex isebbħu t-toroq u l-pjazez t'Għawdex, kif ukoll dawk l-individwi li jsebbħu b'arbuxelli u siġar quddiem id-djar, jagħżlu speċi l-aktar li huma addattati għall-pajjiżna. Barra minn dan wieħed m'għandux iwarrab għal kollox siġar u arbuxelli li huma indiġeni u/jew endemiċi f'pajjiżna. Anzi tkun ħaġa tajba jekk inkattru x'uħud minn dawn biex mhux biss iżejnu l-kampanja t'Għawdex iżda wkoll it-toroq tagħna.

P

Peter's Butcher Shop

For top quality fresh meat, a wide selection of fresh sausages and quality homemade meat products such as meat balls, bragioli, kebabs, burgers, stuffed pork and more...

St. Joseph Square, Qala Gozo
Mob: **7905 5051** · Tel: **2785 5051**